

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ СТАТИСТИЧНИХ ПОКАЗНИКІВ ДОСЛІДЖЕННЯ ОПОДАТКУВАННЯ Й ВИЗНАЧЕННЯ ПОДАТКОВОГО НАВАНТАЖЕННЯ В УКРАЇНІ

Пономарьова Т.В., кандидат економічних наук, доцент
Чала Т.Г., кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Для обґрунтування необхідності включення певних показників до складу загальної системи статистичних показників оподаткування детально розглянуто сутність і особливості розрахунку використаних показників. Здійснено аналіз рівня та динаміки одного з основних відносних показників дослідження процесів оподаткування – податкового навантаження. В ході дослідження проведено порівняльний аналіз ставок основних податків і рівня податкового навантаження в Україні та постсоціалістичних країнах ЄС.

Ключові слова: система статистичних показників, оподаткування, податкова система, податкове навантаження.

Постановка проблеми. Вже не є сумнівним, що майбутній успішний економічний розвиток України можливий тільки в умовах європейської інтеграції, тому майже всі окремі складові загальної економічної системи потребують вироблення відповідних підходів до їх вдосконалення, особливо це стосується податкової системи країни. Питання щодо визначення шляхів реформування податкової системи України наразі перейшли у площину найважливіших концептуальних питань, обговорення яких, незалежно від того, яку концепцію в кінцевому підсумку буде прийнято, дає можливість сподіватися на зміну ставлення як професійної спільноти і політиків, так і суспільства в цілому до розробки майбутніх податкових реформ на засадах зваженості, наукової обґрунтованості та комплексного підходу.

У цьому сенсі підвищується роль статистики як дієвого інструменту ефективного управління економікою країни, особливо в умовах світової фінансової кризи. Значно зростає актуальність комплексного використання статистичних методів та їх застосування з урахуванням специфічних завдань практики управління на сучасному етапі розвитку України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Статистичне дослідження податкової системи і податкової політики проводили багато видатних вітчизняних та зарубіжних економістів. Обґрунтуванню теорії і практики методологічних засад побудови статистичного дослідження податкової системи і податкової політики приділяється особлива увага в наукових працях В. Вишневського, А. Головача, Р. Даймонда, А. Єріної, В. Захожая, І. Манцурова, Д. Міррліса, Н. Парфенцевої, А. Шустікова та інших [4, 5, 6, 7, 8, 13, 14]. Проте ці питання й досі не втратили актуальності і потребують подальшого глибокого дослідження.

Постановка завдання. В умовах активної перебудови складових економічної системи в Україні та подолання наслідків тяжкої економічної кризи особливо важливу роль відіграють податки як ефективний механізм для здійснення державної політики, а саме: перерозподілу ВВП, стабілізації ринкової кон'юнктури, антициклічного регулювання економіки, компенсації недоліків ринкових механізмів, розміщення ресурсів і забезпечення суспільними благами, заохочення бізнесу, ділової та інвестиційної активності, мотивації населення до праці, підтримання рівня зайнятості.

Податкова система є однією з базових складових економічної системи в кожній країні світу. Вона, з одного боку, забезпечує фінансову основу держави, а з іншого – виступає головним засобом для реалізації її економічної доктрини.

Наукове осмислення проблеми необхідне для вирішення таких практичних завдань, як виявлення сутності та принципів побудови системи статистичних показників дослідження процесів оподаткування, що може бути використано для обґрунтування управлінських рішень при розробці

податкової політики та створення статистичної інформаційно-аналітичної бази з урахуванням особливостей функціонування системи оподаткування в Україні.

Основні результати дослідження. Істотний вплив на динаміку економічної активності та макроструктурні зміни в економіці України має податкова політика. При цьому податки є найнадійнішим та ефективнішим важелем стимулювання розвитку підприємств. Однак на сьогодні податки в Україні повною мірою виконують лише фіскальну функцію. Надмірний податковий тиск на підприємців пригноблює виробництво, торгівлю, інвестування та ділову активність взагалі, сприяє ухиленню від сплати податків і зростанню “тіньової” діяльності.

В умовах системних трансформацій національної економіки на сучасному етапі розвитку ефективне функціонування податкової системи можливо тільки за умови науково обґрунтованого державного регулювання. Однак, не можливо однозначно визначити критерії, необхідні межі та ступінь державного втручання в економіку країни.

Необхідною передумовою ефективного державного податкового регулювання є розроблення науково обґрунтованого статистичного інформаційно-аналітичного забезпечення управлінських рішень, першим і основним етапом якого є формування системи статистичних показників.

Проблема дослідження системи показників статистики оподаткування тісно пов'язана з методологією їх побудови. На сьогодні одні і ті ж економічні показники у фінансовому і податковому обліку визначаються за різними методологіями, які мають значні розбіжності. Для України найбільш раціональним вбачається варіант визначення об'єктів оподаткування шляхом коригування показників фінансового обліку відповідно до особливостей методології побудови показників за податковим законодавством.

Статистика оподаткування має широку систему показників, які всебічно характеризують явища і процеси, що відбуваються в системі оподаткування, висвітлюють діяльність податкових органів. Відображаючи розміри податкових явищ, абсолютні величини мають пізнавальне і практичне значення. Перелік абсолютних показників залежить від галузі статистики оподаткування і цілей дослідження. Абсолютні показники статистики оподаткування наведено у табл. 1.

Таблиця 1. Абсолютні показники статистики оподаткування

Група показників	Показники у групі
Кількість платників податків	Кількість юридичних та фізичних осіб, зареєстрованих платниками податків
Кількість поданих декларацій	Визначається за кількістю юридичних та фізичних осіб, що представляють декларації до податкових органів
Кількість податкових перевірок (за видами, що визначено відповідно до статті 75 Податкового кодексу України)	Кількість камеральних, документальних (планових або позапланових; виїзних або невиїзних) та фактичних перевірок, кількість перевірених платників – всього, в тому числі: кількість платників, по яких встановлені порушення податкового законодавства
Податкові доходи	Всі обов'язкові платежі, які у визначених розмірах і в строки, встановлені законодавством, всі вид іпрямих і непрямих податків
Вартісні показники оподаткування (по дохідній частині бюджету)	Загальна сума податкових надходжень дохідної частини бюджетів різних рівнів, сума авансових податкових платежів, сума окремих видів податків відповідно з бюджетними класифікаціями, обсяг загальної податкової заборгованості перед бюджетом. Чиста податкова заборгованість (ЧПЗ) перед бюджетом, визначається за формулою: $ЧПЗ = ЗПЗ - АПП$, де ЗПЗ – загальна податкова заборгованість; АПП – авансові податкові платежі
Вартісні показники податкових санкцій	Обсяг податкової заборгованості з заблокованим рахунком, додатково нарахована сума податків і фінансових санкцій за результатами перевірок, сума податків і фінансових санкцій, що додатково нарахована за результатами перевірок, суми нарахованих адміністративних штрафів.

Група показників	Показники у групі
Вартісні показники податкових повернень	Суми, повернені платникам податків за зайве сплаченими податками, суми відстрочення по податкових платежах, суми повернення за представленими деклараціями фізичних осіб, суми доплати податків за представленими деклараціями фізичних осіб, база оподаткування (щодо кожного виду податку)

Поряд з абсолютними показниками в статистиці оподаткування велике значення мають відносні показники. В процесі виявлення ряду найважливіших питань виникає необхідність у вивченні структури податкового явища, співвідношення між його відносними частинами, розвитку у часі.

Статистичне вивчення податкових надходжень як основи доходної частини бюджету відбувається на основі рядів динаміки з розрахунком відносних величин динаміки, структури, інтенсивності, а також місця й значення кожного з основних джерел доходу у загальному обсязі бюджету. У складі доходів державного бюджету найбільша питома вага припадає на податкові надходження (податок на додану вартість, акцизний податок, податок на прибуток підприємств, податок з доходів фізичних осіб, рентні платежі тощо). Основними податками бюджетоутворення можна назвати внутрішні податки на товари та послуги (ПДВ та акцизний податок), які за прогнозними даними у 2016 році становитимуть приблизно 63 % від податкових надходжень (та 52 % усіх надходжень) Зведеного бюджету України (рис. 1).

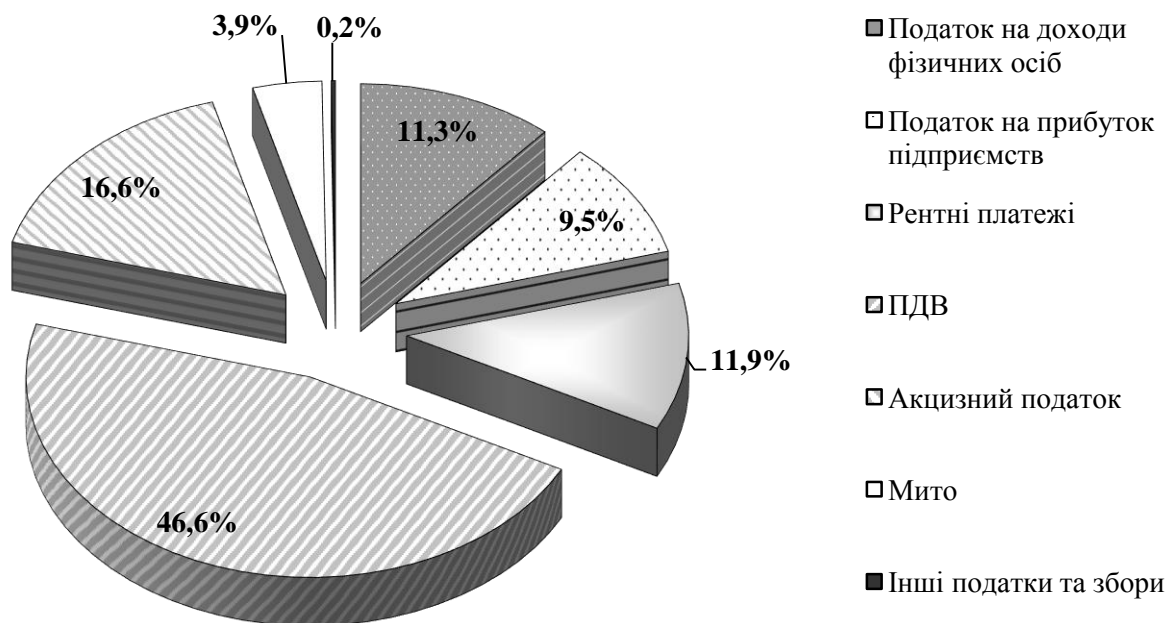

Рис. 1. – Структура планових податкових надходжень зведеного бюджету України у 2016 р. (дані Державного бюджету України на 2016 р.) [1]

Для оцінювання місця податків у формуванні бюджетних доходів визначають відношення сум податкових надходжень до бюджету, до сум деяких податків, що згруповані за класифікаційними ознаками, а також до сум окремих податків і загальної суми податкових платежів. Питома вага тієї чи іншої податкової групи дозволяє визначити її місце (роль) у формуванні доходів бюджету. Такий аналіз здійснюють у динаміці в порівнянних цінах, що дає змогу визначити оподаткування як важіль у проведенні стабілізаційної бюджетної політики.

Зіставлення окремих податків між собою, з одного боку, та порівняння із загальною сумою податкових платежів до бюджету – з іншого, дають змогу визначити, якій саме групі податків притаманна функція фіскального регулятора доходів бюджету. Відносні показники статистики оподаткування наведено у табл. 2.

Таблиця 2. Відносні показники статистики оподаткування

Назва показника	Методика розрахунку
Співвідношення податкових надходжень до бюджету і ВВП	$d_{\Pi} = \frac{\Pi_{\kappa}}{ВВП}$ <p>де Π_{κ} – сума групи податків у бюджеті; $ВВП$ – валовий внутрішній продукт;</p>
Питомі ваги податку на доходи фізичних осіб, (податку на прибуток, ПДВ, імпорту та експорту мит, акцизів) в податкових надходженнях бюджету	$d_{H} = \frac{ПДФО(ПП, ПДВ, I-EM, A)}{\Pi_{\kappa}}$ <p>де $ПДФО(ПП, ПДВ, I-EM, A)$ – сума податку на доходи фізичних осіб (податок на прибуток, ПДВ, імпорту та експорту мита, акцизи); Π_{κ} – сума податкових надходжень до бюджету</p>
Податкове навантаження (податкоємність) продукції	<p>Процентне відношення сумарного податкового тягара (СПТ) до обсягу реалізації продукції, робіт, послуг (ВР):</p> $D = \frac{СПТ}{ВР}$
Структура місцевих податків	$d = \frac{f_i}{\sum f_i}$ <p>де f_i – сума кожного i-го виду місцевих податків; $\sum f_i$ – сума всіх видів податків або дохідна частина місцевого бюджету. В якості показників структури обчислюється: – частка всіх податків в загальній сумі доходів бюджетів різних рівнів; – питома вага прямих (непрямих) податків у загальній сумі податкових надходжень.</p>
Рівномірність структури податкових надходжень	<p>Визначається системою показників:</p> <p>1) Розмахом варіації: $R = d_{\max} - d_{\min}$ де $d_{\max} - d_{\min}$ – максимальне і мінімальне значення показників частки податкових надходжень до бюджету;</p> $l = \frac{\sum d - \bar{d} }{n}$ <p>2) Середнім лінійним відхиленням: $\sigma = \sqrt{\frac{\sum (d - \bar{d})^2}{n}}$</p> <p>3) Середнім квадратичним відхиленням:</p>
Відносна зміна розміру податків (різних видів) в динаміці	<p>Визначається системою індексів: індексом розміру податків, індексом числа платників податків, індексом розміру прибутку в середньому на одного платника податків та індексом ставки податку:</p> $I = \frac{\sum A_1 \cdot B_1 \cdot C_1}{\sum A_0 \cdot B_0 \cdot C_0}$ <p>де A_1, A_0 – число платників податків у звітному і базисному періодах; B_1, B_0 – розмір прибутку в середньому на одного платника податків у звітному і базисному періодах; C_1, C_0 – ставка податку у звітному і базисному періодах. Характеризує збільшення або зменшення розміру податків в результаті впливу всіх факторів;</p> $I_A = \frac{\sum A_1 \cdot B_0 \cdot C_0}{\sum A_0 \cdot B_0 \cdot C_0}$ <p>– характеризує вплив зміни кількості платників податків на величину розміру податків;</p>

Назва показника	Методика розрахунку
	$I_B = \frac{\sum A_1 \cdot B_1 \cdot C_0}{\sum A_1 \cdot B_0 \cdot C_0}$ <p>– характеризує збільшення або скорочення розміру податків за рахунок середнього прибутку на одного платника податку;</p> $I_C = \frac{\sum A_1 \cdot B_1 \cdot C_1}{\sum A_1 \cdot B_1 \cdot C_0}$ <p>– характеризує зростання або скорочення розміру податків за рахунок середньої ставки розміру податків.</p>

На мікрорівні розраховуються показники оцінки ефективності податкової політики підприємства. Вони являють собою систему показників, які характеризують ефективність сформованої політики підприємства. Для цього розраховують:

– загальний коефіцієнт ефективності оподаткування підприємства – відношення суми чистого прибутку підприємства, отриманого від усіх видів господарської діяльності за певний період (місяць, квартал, рік), до суми податкових платежів підприємства за той же період;

– податкоємність реалізації продукції – відношення суми податкових платежів підприємства за певний період до обсягу реалізації продукції за той же період;

– коефіцієнт оподаткування витрат – відношення суми податкових платежів, які зараховують до собівартості продукції, в суму витрат виробництва (обігу) підприємства за певний період; які включають в ціну продукції і платять з доходів підприємства, до суми валового доходу підприємства за певний період;

– коефіцієнт оподаткування прибутку – відношення суми податкових платежів, сплачених із прибутку підприємства за певний період, до суми балансового прибутку підприємства за той же період.

Основним показником, що надає можливість оцінити масштаби державного втручання в процес функціонування податкової системи в країні, є показник загального податкового навантаження. Даний показник може бути розрахований як відношення загального обсягу податкових надходжень Держбюджету до ВВП країни. Динаміка податкового навантаження в Україні у 2000-2015 рр. наведена на рис. 2.

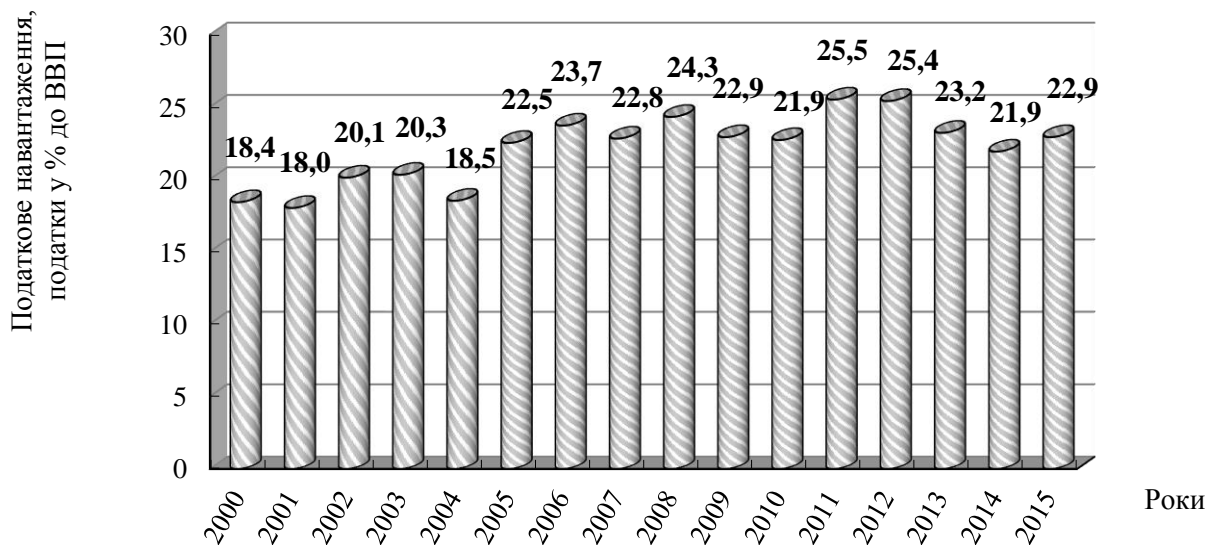

Рис. 2. – Динаміка податкового навантаження в Україні в 2000-2015 рр. (розраховано за даними [2])

Можемо зазначити, що за останні 10 років не спостерігалось різких змін щодо рівня податкового навантаження і в середньому значення цього показника дорівнювало 23,5%.

Поступове зростання податкового навантаження з 2006 року свідчить про збільшення значення податків (податкових надходжень) в економіці країни. Найбільша частка загального податкового навантаження припадає на підприємницьку діяльність, тобто формується за рахунок внутрішніх податків на товари та послуги (ПДВ, акцизний податок), частка яких у загальному обсязі податкових надходжень Держбюджету у 2015 р. склала 58,5 %, рентних платежів – 12,5 %, мита – 9,2 % та податку на прибуток підприємств – 9 %. І лише 10,4 % складає податок на доходи фізичних осіб [1].

В Україні існує порівняно високий рівень податкового навантаження на економіку, який навіть у кризовому 2014 р. становив 22% ВВП, а в 2011 р. – 25,5% (а з урахуванням обов'язкових внесків до фондів соціального страхування – 37,2%). Для порівняння слід відзначити, що у постсоціалістичних країнах ЄС цей рівень становить 20,5% (32,0%). Але в розвинених країнах ЄС він значно вищий – 28,5 і 39,6% відповідно. Однак, слід враховувати ту обставину, що країна з низьким рівнем соціально-економічного розвитку не може дозволити собі мати такий високий рівень оподаткування, як розвинені країни, тож порівнювати Україну з останніми країнами некоректно.

Враховуючи масштабні заходи з фіскальної консолідації, прийняті наприкінці 2014 р., податкове навантаження в Україні має зрости ще більше. Зокрема, за підсумками 2015 р., частка податків у ВВП уже підвищилася до 23%.

Аналіз рівня податкового навантаження у постсоціалістичних країнах ЄС показав, що у країнах із найвищим рівнем цього показника (Хорватія, Угорщина, Словенія) спостерігаються найнижчі темпи економічного зростання (табл. 3). В Україні, за всіма ознаками, критичну межу перейдено, тож зниження податкового навантаження може сприяти створенню позитивних економічних ефектів.

Таблиця 3. Ставки основних податків і податкове навантаження в Україні та постсоціалістичних країнах ЄС у 2015 р.

Країна	Ставки основних податків			Частка податків у ВВП (податкове навантаження)	Податковий коефіцієнт (2013 р.)*
	Податок на прибуток	Податок на доходи фізичних осіб	ПДВ		
Україна					
Болгарія					
Чехія					
Естонія	21	21	20	21,0	32,5
Хорватія	20	47	25	24,3	35,7
Латвія	15	24	21	19,5	27,9
Литва	15	15	21	16,2	27,2
Угорщина	21	16	27	26,0	39,2
Польща	19	32	23	20,2	32,5
Румунія	16	16	24	19,5	28,3
Словенія	17	50	22	22,4	37,6
Словаччина	22	25	20	15,8	28,3
У середньому по ЄС-11 (постсоціалістичні країни)	17,7	25,3	22,2	20,5	32

*Відсутні дані щодо доходів фондів соціального страхування не дозволяють розрахувати відповідні показники за 2015 р.

Джерело: складено і розраховано за даними [15]

Досвід проведення ліберальних податкових реформ у постсоціалістичних країнах ЄС показав, що, як правило, у процесі трансформацій відбувається зниження ставок податків на доходи фізичних осіб і прибуток підприємств.

Поширеною є практика переходу до пропорційного податку на доходи фізичних осіб. Зокрема, такий перехід було здійснено у восьми з одинадцяти таких країн (щоправда, у Словаччині та Чехії пропорційний податок проіснував лише до 2013 р.).

Одним із проявів лібералізації оподаткування є встановлення єдиної ставки оподаткування доходів юридичних і фізичних осіб. До постсоціалістичних країн ЄС, де податки на доходи сплачуються за єдиною ставкою, належать Болгарія, Естонія, Литва, Румунія і Словаччина [11].

Висновки. Проведений аналіз надає можливість виділити наступні основні проблеми податкової системи України:

- велика частка тіньової економіки та різні рівні оподаткування для різних компаній, залежно від їхньої здатності працювати в тіні та/або використовувати спрощену систему оподаткування для ухиляння від сплати податків;

- високі податки на фонд оплати праці;

- нестабільні та майже непередбачувані податкові закони й правила;

- непрозоре адміністрування податків, заборгованість із відшкодування або неповне відшкодування ПДВ для експортерів.

Серед основних напрямів податкової реформи доцільно виділити:

- створення стимулів для детінізації;

- більш рівномірне оподаткування;

- зниження оподаткування праці;

- вдосконалення системи адміністрування податків, що зробить їх не такими обтяжливими.

Отже, для поліпшення свого економічного стану Україні необхідно поступово знижувати податкове навантаження, використовуючи міжнародний досвід, адаптуючи його до специфіки та умов розвитку нашої країни, створювати умови, в яких майже неможливо буде ухилитися від сплати податкових зобов'язань, що призведе до поступового збільшення надходжень до державного бюджету, а також подбати про те, щоб податкові надходження були доцільно розподілені.

Література

1. Бюджетний щоденник на 2016 рік / Верховна рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua/uploads/documents/36178.pdf>.
2. Закони України «Про Державний бюджет України на 2000-2015 рр.» / Відомості Верховної Ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/>.
3. Податковий кодекс. Чинний. Редакція 07.01.2016 р.[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://buhgalter911.com/Res/Zakoni/NalCode/nalkodeks.aspx>.
4. Вишневецький В.П. Оподаткування в емерджентній економіці: теоретичні засади і напрями політики: монографія / В.П. Вишневецький; НАН України, Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2012. – 128 с.
5. Єріна А. М. Статистичні аспекти визначення рейтингів / А. М. Єріна, С. С. Вацаєв // Статистика України. – 2000. – № 4. – С. 74-80.
6. Информация и стимулы: экономика пряника и кнута / Джеймс Э. Миррлис // Мировая экономическая мысль. Сквозь призму веков : в 5 т. / Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова ; [сопред. редкол. : Г. Г. Фетисов, А. Г. Худокормов]. Т. V, кн. 2. Всемирное признание. Лекции нобелевских лауреатов / [отв. ред. Г. Г. Фетисов]. – М. : Мысль, 2005. – С. 142-167.
7. Манцуров І. Г. Фінансова статистика [Текст] : підручник / І. Г. Манцуров, А. А. Шустіков ; Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». - К. : КНЕУ, 2008. – 528 с.
8. Парфенцева Н. О. Ефективність національної економіки в системі показників міжгалузевого балансу / Н.О. Парфенцева, В.В. Попова // Фінанси України. – 2008. – № 10. – С. 39-52.
9. Савка В. Реформування податкової системи в умовах трансформації економіки України / В. Савка // Схід. – 2014. – № 2(93). – С. 86-95.

10. Слюсаренко В. Є. Податкова система та податкове навантаження як фактор тінізації економіки / В. Є. Слюсаренко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/43/43_32.pdf.
11. Соколовська А. Ліберальна податкова реформа – необхідна чи неможлива? / А. Соколовська // «Дзеркало тижня. Україна» [Електронний ресурс]. – 2015. – № 44-45. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/finances/liberalna-podatкова-reforma-neobhidna-chi-nemozhлива.html>
12. Статистична інформація [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – Офіц. веб-сайт. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
13. Статистичне забезпечення управління економікою: прикладна статистика: Навч. посібник / А. В. Головач, В. Б. Захожай, Н. А. Головач. – К.: КНЕУ, 2005. – 333 с.
14. Diamond P.A. Taxation. Incomplete Markets, and Social Security: The 2000 Munich Lectures / P.A. Diamond. – MIT: Press. Cambridge. Mass. – 2003.– 216 pp.
15. TaxationtrendsintheEuropeanUnion: DatafortheEUMemberStates, IcelandandNorway: 2015 edition. – Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2015.

References

1. Biudzhetyj schodennyk na 2016 rik [Budget diary for 2016]. (n.d.). rada.gov.ua Retrieved from <http://rada.gov.ua/uploads/documents/36178.pdf>. [in Ukrainian].
2. Zakony Ukrainy «Pro Derzhavnyj biudzhет Ukrainy na 2000-2015» [Laws of Ukraine «On State Budget of Ukraine for 2000-2015»]. (n.d.). zakon5.rada.gov.ua Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/> [in Ukrainian].
3. Podatkovyj kodeks [Tax code]. (n.d.). buhgalter911.com Retrieved from <http://buhgalter911.com/Res/Zakoni/NalCode/nalkodeks.aspx> / [in Ukrainian].
4. Vyshnevs'kyj, V.P. (2012). Opodatkovannia v emerdzhentnij ekonomitsi: teoretychni zasady i napriamy polityky [Taxation in emergent economy: theoretical principles and policies]. Donetsk: Instytut ekonomiky promyslovosti [in Ukrainian].
5. Yerina, A.M., & Vaschaiev, S.S. (2000). Statystychni aspekty vyznachennia rejtynhiv [Statistical Aspects ranking]. Statystyka Ukrainy – Statistics Ukraine, 4, 74-80.
6. Dzhejms E. Myrlyys (2005) Ynformatsiya y stymuly: ekonomyka prianyka y knuta [Information and incentives: the economy stick and carrot]. Moskva: Mysl' [in Russian].
7. Mantsurov, I.H., & Shustikov, A.A. (2008). Finansova statystyka [Financial statistics]. Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
8. Parfentseva, N.O., & Popova, V.V. (2008). Efektyvnist' natsional'noi ekonomiky v systemi pokaznykiv mizhhaluzevoho balansu [The efficiency of the national economy in the scorecard input-output]. Finansy Ukrainy – Finance Ukraine, 10, 39-52[in Ukrainian].
9. Savka, V. (2014). Reformuvannia podatkovoi systemy v umovakh transformatsii ekonomiky Ukrainy [The tax system and tax burden as a factor in the shadow economy] Skhid – East, 2(93), 86-95 [in Ukrainian].
10. Sliusarenko, V.Ye. (2014) Podatkova systema ta podatkovе navantazhennia iak faktor tinizatsii ekonomiky [The tax system and tax burden as a factor in the shadow economy]. Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Retrieved from www.visnyk-ekon.uzhnu.edu.ua/images/pubs/43/43_32.pdf. [in Ukrainian].
11. Sokolovska, A. (2015). Liberal'na podatкова reформа – neobkhidna chy nemozhlyva? [Liberal tax reform – a necessary or impossible?] Dzerkalo tyzhnia. Ukraina. Retrieved from <http://gazeta.dt.ua/finances/liberalna-podatкова-reforma-neobhidna-chi-nemozhлива.html> [in Ukrainian].
12. Statystychna informatsiia [Statistical information]. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
13. Holovach, A.V., Zakhohaj, V.B., & Holovach, N.A. (2005). Statystyчне zabezpechennia upravlinnia ekonomikoju: prykladna statystyka [Statistical ensure economic management, applied statistics] Kyiv: KNEU [in Ukrainian].
14. Diamond, P.A. (2003). Taxation. Incomplete Markets, and Social Security. MIT: Press. Cambridge. Mass [in English].
15. TaxationtrendsintheEuropeanUnion: DatafortheEUMemberStates. (2015). Luxembourg: Publications Office of the European Union[in English].